

УДК 002.6+347,777+343.50/53+35.078+342.7

Л. М. Мудриєвська

*Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара*

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНТЕРНЕТУ
ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ
У ФОРМУВАННІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА
В УКРАЇНІ**

Розглянуто питання правового регулювання діяльності інтернету в міжнародному та національному законодавстві, визначено його недоліки й надано пропозиції щодо поліпшення такого становища.

Ключові слова: інформація, інтернет, правове регулювання, телекомунікації.

Рассмотрены вопросы правового регулирования деятельности интернета в международном и национальном законодательстве, определены его недостатки и представлены предложения по улучшению такого положения.

Ключевые слова: информация, интернет, правовое регулирование, телекоммуникации.

In the article the questions of the legal adjusting of activity of the internet are examined in an international and national legislation, his defects are determined and given suggestion for the improvements of this state.

Key words: information, Internet, pravove regulation, telecommunications.

Двадцять перше століття ознаменувалося швидким розповсюдженням загальносвітової інформаційної системи – інтернету. І зараз уже все складніше уявити собі ситуацію, щоб неможливо було приєднатися до інформаційної мережі, отримати електронного листа, почитати улюблену книгу, яку неможливо знайти в бібліотеці. Крім суто ділових або освітніх завдань інтернет відіграє роль об'єднуючої в одне ціле світове суспільство системи. А як відомо, будь-яка сфера життєдіяльності суспільства потребує, рано чи пізно, регулювання, у тому числі й правового. Тож потрібно з'ясувати, яким чином відрегульовано у світовому та національному законодавстві існування інтернету та проведення визначених правочинів електронним способом.

Ця тематика доволі повно відображена в працях російських науковців, таких як І. Л. Бачило, В. О. Копилов, І. М. Расолов, А. А. Тедєєв, І. В. Невзоров, В. П. Талімончик, С. В. Петровський, А. Абдуджалілов та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вітчизняних фахівців у сфері інформаційного права (І. В. Арістова, О. О. Баранов, В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, Б. А. Кормич, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець) свідчить, що вони зробили значний внесок у дослідження правового регулювання суспільних відносин, що виникають під час застосування мережі інтернет. Разом із цим більш глибокого дослідження потребує питання правового регулювання діяльності інтернету.

В. П. Талімончик запропонувала, з урахуванням ознак, що мають значення для правового регулювання, визначити інтернет як «.комплексний предмет правового регулювання, що об'єднує різноманітні громадські стосунки в єдиній соціально-технічній системі, створеній у процесі розвитку глобальної комп'ютерної мережі і призначеної для здійснення масової інформації і комунікації».

С. В. Петровський сформулював поняття інтернету як міжнародної мережі електрозв'язку загального користування, призначеної для обміну повідомленнями (даними), тобто відомостями про навколишній світ, його об'єкти, процеси і явища, що об'єктивувалася у формі, яка дозволяє провести їх безпосередню машинну обробку. Іншими словами, інтернет є міжнародною телекомунікаційною мережею загального користування.

А. А. Тедєєв вважає, що інтернет – це «електронна комунікаційна мережа, що зв'язує комп'ютери в усьому світі через телефонні лінії і кабелі з оптичних волокон». І. В. Невзоров визначив інтернет як здійснюване з використанням електрозв'язку для передачі закодованої інформації з'єднання максимального (найбільшого) на конкретний момент часу числа електронно-обчислювальних машин (ЕОМ). За Г. Л. Акоповим, «інтернет – найбільша комп'ютерна мережа у світі, що об'єднує численні комп'ютерні мережі по всій земній кулі для обміну інформацією між ними». В. О. Копилов визначає інтернет ширше: «Інтернет – мережева глобальна автоматизована інформаційна система, що є інформаційною інфраструктурою інформаційного суспільства». Дещо громіздка і по суті не правова дефініція.

Неважко помітити, що наведені визначення висвітлюють тільки один – технічний бік функціонування інтернету, а саме спосіб передачі інформації і комунікації. Інші, не менш важливі аспекти феномена інтернет, такі як віртуальний простір, договірний характер взаємин його суб'єктів, залишаються поза межами їх діяльності. А ці аспекти відіграють важливу роль при визначенні цивільно-правових позицій суб'єктів інтернету. Принцип визначення інтернету крізь призму його технічних параметрів настільки укорінився в правовій науці, що навіть дослідники, далекі від наміру вивчити ці параметри, проте не звільняються від цього принципу. Є. М. Макарова, наприклад, вивчаючи проблеми правового регулювання використання інтернету в підприємницькій діяльності, вважає його «різновидом інформаційно-телекомунікаційної мережі, тобто технологічною системою, призначеною по лініях зв'язку інформації, доступ до якої здійснюється з використанням засобів обчислювальної техніки».

Одне із вдалих визначень поняття «інтернет» сформульовано в Законі США 1998 р. про інтерактивну безпеку дітей (Children's Online Privacy Protection Act). Відповідно до норм цього закону інтернет є об'єднанням безлічі комп'ютерів і телекомунікаційних засобів, включаючи устаткування і програмне забезпечення, що утворюють пов'язану міжнародну мережу мереж, яка ґрунтується на протоколі міжмережевої взаємодії.

Найбільш точну дефініцію інтернету, на наш погляд, запропонувала І. Л. Бачило: «Інтернет – це універсальна система об'єднаних мереж, що дозволяють забезпечити включення будь-яких масивів інформації для представлення її користувачам, надання довідкових та інших інформаційних послуг, а також здійснення різних цивільно-правових угод на основі комбінацій інформаційно-комунікаційних технологій». На відміну від попередніх авторів, що концентрують увагу на технічній складовій інтернету, І. Л. Бачило відзначила ще і його цивільно-правову складову у вигляді «здійснення цивільно-правових угод».

С. В. Малахов при дослідженні проблем цивільно-правового регулювання стосунків в інтернеті дав правову дефініцію інтернету, що складається з чотирьох взаємопов'язаних елементів: 1) інтернет – це інформаційна комп'ютерна мережа, що складається з окремих інформаційних комп'ютерних мереж, об'єднаних на основі єдиного міжмережевого протоколу; 2) інтернет – це інформаційний

простір; 3) інтернет – це віртуальне місце існування суб'єктів суспільства, в яких виникають, розвиваються й припиняються реальні громадські стосунки між суб'єктами суспільства, об'єктивно існуючими в реальному фізичному світі; 4) інтернет – це сукупність існуючих у віртуальному середовищі інформаційних громадських стосунків. Як видно, три з чотирьох елементів стосуються теорії інформації і до цивільно-правового регулювання в інтернеті відношення не мають. Визначення ж віртуального середовища не містить цивільно-правової складової (стосунки з приводу майнових та особистих немайнових благ).

Таким чином, усі визначення правової природи інтернету мають певні юридичні похибки. З них ми не можемо синтезувати одне загальне поняття «інтернет»; технічні ж визначення не можуть бути основою правової характеристики мережі.

На основі наведених визначень інтернету можна констатувати: основним правилом при визначенні поняття «інтернет» є розкриття його технічної суті. Тому всі визначення зводяться до розкриття його технічних характеристик. Така невиправдана концентрація наукової думки на технічних характеристиках інтернету призвела до того, що вивчення інтернету замкнулося на інформаційному праві з дещо розпливчастим предметом регулювання, залишивши без правового висвітлення інші, не менш важливі складові правових позицій інтернету. Звідси й складнощі нормативного регулювання, позбавленого цілісної правової картини інтернету.

Отже, історія регулювання даної сфери на міжнародному рівні налічує понад 20 років (велика частина актів була прийнята в 1999–2001 рр.). Незважаючи на такий відносно незначий термін, щодо регулювання певних правовідносин у мережі інтернет прийнято досить багато міжнародно-правових актів. Сказане не означає, що всі питання отримали належне правове регулювання. Дослідники справедливо зауважують, що обмежити інтернет нормативним регулюванням неможливо, навіть якщо докласти до цього всі зусилля повноважних міжнародних органів. Тому нині ці органи зосередилися на регулюванні економічних відносин у мережі інтернет (електронні гроші, угоди, фінансові потоки, тобто електронна комерція). До сьогодні сформувалося кілька рівнів правового регулювання відносин, що складаються в мережі інтернет:

- міжнародний;
- регіональний (у рамках Європейського союзу та СНД);
- національний.

На кожному з цих рівнів повноважний законодавець прагне врегулювати розглянуту сферу правовідносин. Транскордонність мережі інтернет тягне за собою раціональний наслідок – відмову від парадигми позитивного права, необхідність міжнародно-правового регулювання правовідносин у мережі інтернет, уніфікацію існуючих правил і звичаїв. Уніфікація норм здійснюється як у рамках ЄС, так і на міжнародному рівні в рамках ООН (інститут уніфікації приватного права УНІДРУА), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), Міжнародною торговою палатою (МТП), Європейською економічною комісією ООН, Центром ООН сприяння торгівлі та електронному бізнесу. Щорічно Internet Corporation for Assigned Names (ICANN) проводяться міжнародні конференції з проблеми уніфікації норм, спрямованих на регулювання інтернету. Вкажемо на основні міжнародні органи, що займаються уніфікацією права в даній сфері й виділимо ключові акти, прийняті за останні десять років. Перш за все це комісія ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). У числі інших актів названого органу необхідно виділити:

- Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про електронну комерцію» 1996 р. (з додатковою статтею 5 bis, прийнятою в 1998 р.);
  - Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи» 2001 р. Радою Європи прийнято такі акти:
    - Конвенція «Про захист фізичних осіб стосовно автоматичної обробки персональних даних» від 28 січня 1981 р. (Страсбург);
    - Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматичної обробки персональних даних, що стосується наглядових органів та транскордонних потоків даних, від 8 листопада 2001 р. (Страсбург);
    - Конвенція про інформаційне та правове співробітництво, що стосується «послуг інформаційного суспільства», від 4 жовтня 2001 р.;
    - Конвенція Ради Європи з кіберзлочинності від 23 грудня 2001 р.
- Рада Європи – міжурядова організація, що включає до себе 45 країн, також прийняла документ, який проголошує сім основних принципів захисту свободи в Мережі. Головна ідея «Декларації про свободу спілкування в Інтернеті» (Declaration of freedom of communication on the Internet) полягає в тому, що всесвітнє павутиння не

повинне піддаватися більш суворим обмеженням, ніж ті, що характерні для звичайних засобів масової інформації, а будь-яка цензура в Мережі може бути лише добровільною.

Міжнародною торговою палатою прийняті такі акти:

– Загальні звичаї для посвідченої цифровим способом міжнародної комерції 1997 р.;

– Загальні принципи реклами і маркетингу в Інтернеті 1998 р.

Європейською економічною комісією ООН та Центром ООН сприяння торгівлі та електронному бізнесу прийняті акти:

– Типова угода обміну при міжнародному комерційному використанні електронного обміну даними (Додаток до Рекомендації № 26 «Комерційне використання угод обміну при електронному обміні даними», прийнятої Робочою групою зі сприяння міжнародним торговим процедурам Європейської економічної комісії ООН від 23 червня 1995 р.);

– Угода про електронну комерцію (Рекомендація № 31, прийнята Центром ООН сприяння торгівлі та електронному бізнесу (UN/CEFACT), березень 2000 р., Женева).

Зауважимо, що багато з названих актів або мають декларативний характер, або закріплюють лише загальні принципи певних правовідносин у мережі інтернет. Це пов'язано з тим, що міжнародні законодавці послідовно, а головне обережно вдосконалюють названі норми. Важливо розглянути уніфікацію норм міжнародного права, що регулюють функціонування мережі інтернет у рамках європейського права. Актуальність такого розгляду пов'язана з тим, що український законодавець при розробці національного права багато в чому спирається саме на європейський досвід. Отже, європейське право мережі інтернет включає до себе безліч директив і резолюцій. Зокрема, можна виділити такі ключові акти:

– Директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 травня 1997 р. про захист споживачів щодо дистанційних договорів (дистанційний продаж);

– Директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 грудня 1997 р., що стосується обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в телекомунікаційному секторі;

– Директива Європейського парламенту та Ради 1999/93/ЄС від 13 грудня 1999 р. про правові основи Співтовариства для електронних підписів;

– Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради від

8 червня 2000 р. про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, у тому числі електронної комерції, на внутрішньому ринку (Директива про електронну комерцію);

– Директива 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради від 18 вересня 2000 р. про занятті, здійсненні і нагляді за підприємницькою діяльністю установ у сфері електронних грошей;

– Директива 2002/58/ЄС Європейського парламенту та Ради від 12 липня 2002 р., що стосується обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в секторі електронних комунікацій;

– Резолюція Європейського парламенту про безпечне використання Інтернету та нових on-line технологій від 2 грудня 2004 р.

З 1 липня 2004 р. на території 15 країн Європейського союзу набула чинності Директива, що встановила нові правила та порядок оподаткування інтернет-торгівлі. Тепер будь-який «цифровий продаж» обкладатиметься VAT (аналог – ПДВ). Нововведення стосуються оподаткування іноземних онлайн-торговців.

Розпочато процес уніфікації норм і в рамках СНД. Так, можна виділити такі акти:

– Модельний закон «Про електронний цифровий підпис» від 9 грудня 2000 р.;

– Угода про співробітництво держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинами у сфері комп'ютерної інформації від 1 червня 2001 р.

Що стосується України (національного рівня регулювання інформаційних правовідносин, які виникають у сфері діяльності інтернету), то треба відзначити великі зміни в законодавстві останнім часом. У 2007 р. прийнято Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», в якому безпосередньо окреслені основні завдання України щодо створення умов побудови інформаційного суспільства:

– прискорення розробки та впровадження новітніх конкурентоспроможних ІКТ у всі сфери суспільного життя, зокрема в економіку України і в діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

– забезпечення комп'ютерної та інформаційної грамотності населення, насамперед шляхом створення системи освіти, орієнтованої на використання новітніх ІКТ у формуванні всебічно розвинутої особистості;

- розвиток національної інформаційної інфраструктури та її інтеграція зі світовою інфраструктурою;
- державна підтримка нових «електронних» секторів економіки (торгівлі, надання фінансових і банківських послуг тощо);
- створення загальнодержавних інформаційних систем, насамперед у сферах охорони здоров'я, освіти, науки, культури, охорони довкілля;
- збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування;
- державна підтримка використання новітніх ІКТ засобами масової інформації;
- використання ІКТ для вдосконалення державного управління, відносин між державою і громадянами, встановлення електронних форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування і фізичними та юридичними особами;
- досягнення ефективної участі всіх регіонів у процесах становлення інформаційного суспільства шляхом децентралізації та підтримки регіональних і місцевих ініціатив;
- захист інформаційних прав громадян, насамперед щодо доступності інформації, захисту інформації про особу, підтримки демократичних інститутів та мінімізації ризику «інформаційної нерівності»;
- удосконалення законодавства з регулювання інформаційних відносин;
- покращення стану інформаційної безпеки в умовах використання новітніх ІКТ [2].

Тим самим було покладено початок реформуванню українського чинного законодавства відповідно до світових вимог. За цей час внесено зміни до існуючих законів, прийнято такі закони України: «Про інформацію», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агентства», «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про національний архівний фонд і архівні установи», «Про державну таємницю», «Про науково-технічну інформацію», «Про національну програму інформатизації», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» та інші, що створюють правові передумови для розвитку функціональних напрямів інформаційної діяльності.

Але при цьому й досі не прийнято ані окремого закону, ані новели в Інформаційному кодексі України, презентація якого відбулася в березні 2012 р. Таке зволікання не дає можливості Україні вписатися у світовий інформаційний простір повноцінним представником. Зміни ж у законодавстві, ймовірно, приведуть і до поліпшення технічного забезпечення побудови в Україні інформаційного суспільства.

Автор пропонує такі кроки щодо поліпшення умов діяльності інтернету в країні:

1) прийняти окремий Закон України «Про інтернет», де не тільки були б визначені термінологічні засади діяльності, але й інтернет розглядався б як багатоманітне явище, а саме як форма діяльності, засіб комунікації, спосіб суспільного життя і свідомості;

2) у законодавстві розглянути не тільки такі сфери використання інтернету, як електронна комерція та діяльність органів управління, а й бібліотечна та архівна справа, сфера освіти, питання інтелектуальної власності щодо програмного забезпечення.

Бібліографічні посилання

1. **Абдуджалилов А.** Интернет как объект научно-правового исследования / А. Абдуджалилов // Евразийский юрид. журн. – 2011. – № 6 (37).
2. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від від 09 січня 2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – 23 берез. (№ 12). – С. 511.

Надійшла до редколегії 15.03.2013 р.